УДК 159.99 https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.10(55).13

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СУЧАСНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ З РІЗНИМ ТИПОМ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Оксана Шмиглюк
асистент кафедри психології розвитку та консультування
Житомирський державний університет імені Івана Франка
10008, Україна, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40
shmyglyuk.oksana@gmail.com, http://orcid.org/0000-0002-3334-8033

Анотація
Статтю присвячено вивченню особливостей ціннісних орієнтацій сучасних старшокласників з різним типом етнічної ідентичності. Виявлено, що цінності займають важливе місце у структурі етнічної ідентичності, оскільки вони є однією із складових суспільного й особистісного світогляду. Використано методики «Типи етнічної ідентичності» й «Ціннісні орієнтації». Констатовано переважання у старшокласників таких типів етнічної ідентичності, як етнічна норма та етнічна індиферентність. Не помічено статистично значущих статевих відмінностей між показниками типів етнічної ідентичності. В ієрархії термінальних цінностей старшокласників найважливішими є «здоров'я», «активне діяльне життя», «розвиток», найменш важливими – «суспільне визнання», «творчість» і «щастя інших». В ієрархії інструментальних цінностей найважливішими для старшокласників є «вихованість», «освіченість», «життєрадісність», найменш важливими – «високі запити», «ретельність», «непримиренність до недоліків». Констатовано наявність кореляційних взаємозв'язків між типами етнічної ідентичності та ціннісними орієнтаціями досліджуваних. Виявлено переважання цінності «здоров'я» для усіх типів етнічної ідентичності, крім «етнонігілізму». Для старшокласників із типом «етнонігілізм» домінуючими цінностями є «впевненість» і «продуктивне життя» (термінальні) та «ретельність» і «самоконтроль» (інструментальні). «Цікава робота» – термінальна цінність, яка є найважливішою для досліджуваних із переважанням «етнічної індиферентності». В «етноегоїстів» високу позицію в ієрархії цінностей займають категорії «любов» (термінальна цінність) і «чесність» (інструментальна), а в старшокласників із типом «етноізоляцизм» – «наявність друзів» (термінальна). Для осіб, у яких наявний високий прояв «національного фанатизму», значне місце в ієрархії термінальних цінностей займає «матеріально забезпечене життя». Отже, встановлено специфічні відмінності в ціннісній сфері старшокласників із різними типами етнічної ідентичності.
Ключові слова: етнічна ідентичність, типи етнічної ідентичності, цінності, термінальні цінності, інструментальні цінності, ціннісні орієнтації.

Вступ

Сучасна особистість знаходиться у динамічному середовищі, яке характеризується як можливостями для розвитку, так і значними викликами. Ситуація нестабільності, яка спровокована глобалізацією, техногенним прогресом, політичною та економічною

нестабільністю, операцією об'єднаних сил (ООС) у державі спонукає до особистісних трансформацій. У свою чергу особистісні зміни провокують зміни на рівні держав (етнічних груп). Важливим механізмом регулювання зовнішніх і внутрішніх державних процесів є система цінностей сучасних українців, оскільки вони демонструють основні суспільні прогалини шляхом демонстрації особистостями своїх прагнень.

Варто відзначити, що увага зарубіжних та українських до ціннісної проблематики є достатньо високою. Серед наукових інтересів дослідників виокремлюємо такі: цінності в структурі особистості (Романюк, 2009), умови становлення цінностей у розвитку особистості (Романюк, Деспоташвілі & Коробейніков, 2017); цінності, як центральний компонент психологічної структури особистості (Кислинська, 2016); особистісні цінності у регуляції навчальної діяльності студентів (Майстренко, 2016); ціннісні орієнтації сучасного українського юнацтва (Місенг, 2018; Котлова, 2015); особливості ціннісно-смислової сфери осіб, які належать до неформальних субкультур (Журавльова & Мужанова, 2018, 2019); взаємозв'язок ціннісних орієнтацій із типами етнічної ідентичності (Данилюк & Предко, 2019; Рибак, 2019; Наумова & Терешина, 2020).

Як зазначила Л. Романюк, конкретне суспільство, соціальна група через конкретних осіб селекціонують і трансформують з історично сформованих ціннісних систем ті цінності, котрі виявляють їхні домінуючі інтереси і цілі. На цьому ґрунті і з цією ж метою вони створюють нові, притаманні їм, загальні та специфічні ціннісні системи, а людина їх певним чином сприймає (Романюк, 2009).

Підкреслимо, що цінності орієнтують людей і виступають чинниками етнополітичної поведінки (Данилюк, 2019), а в межах етнічних та національних культур утворюють складні соціально-нормативні системи і віддзеркалюють етноспецифічні цінності (Бойко, 2002). Також існує думка, що конкретна соціальна ситуація в суспільстві диктує процес формування і зміст основних цінностей людей. Отже, вони формуються під впливом певної соціальної ситуації та є мірилом значущості власних дій особистості та середовища, що його оточує (Мейжиз, 2008).

З огляду на зазначені вище міркування, можемо вважати, що, як ціннісні орієнтації (цінності), так і соціально-політичні процеси є взаємозумовленими. Тому, з метою розвитку здорового суспільства (етнічної української групи), з одного боку, маємо звертати увагу на етапи онтогенетичного розвитку особистості (формування етнічних цінностей, позитивної етнічної ідентичності), а, з іншого – соціальна політика держави має спрямовуватися на підтримку своїх громадян (задоволення їхніх базових потреб).

Цінності займають важливе місце у структурі етнічної ідентичності, адже вони є складником суспільного та особистісного світогляду. Суть етнічної ідентичності полягає в усвідомленні індивідом власної належності до певної етнічної спільноти, у прийнятті особистістю цінностей, норм, правил і моделей поведінки своєї етнічної групи.

Щодо визначення етнічної ідентичності, ми дотримуємося думки науковців про те, що вона є структурним компонентом етнічної самосвідомості, її когнітивно-мотиваційним ядром (Солдатова, 1998), відносно сталою системою усвідомлених знань, уявлень та оцінок реально існуючих етнодиференціювальних та етноінтегрувальних компонентів буття етносу (Бичко, 2004), яка має ієрархічну структуру (Журавльова & Шмиглюк, 2020) та, суть якої полягає у прийнятті суб'єктом цінностей, норм, моделей поведінки своєї етнічної групи (Михальчук, 2005).

Етнічна ідентичність, за своїм характером, є продуктом соціальним, а не біологічним (Pilishek, 2019). Вона розглядається як «результат спільних із членами етнічної групи уявлень, ідей, повсякденного досвіду, культури, історії, вірувань, мови, комунікативної поведінки тощо, сформованих у процесі етнокультурної соціалізації та при взаємодії з іншими народами» (Селіванова, 2008: 268). Етнічна ідентичність формується від народження до юнацького віку та детермінується «суб'єктивними оцінками особистісного досвіду» (Noels, 2014: 89) і «конкретними суспільними потребами й індивідуальністю особистості» (Селіванова, 2008: 270).

Результати дослідження (Журавльова & Шмиглюк, 2020) свідчать про наявність вікових і статевих відмінностей у структурі етнічної ідентичності. Виявлено, що впродовж усіх вікових періодів в онтогенезі особистості міри значущості соціальної та особистісної ідентичностей є еквівалентними з деяким переважанням особистісної. Українці переважно орієнтуються на соціальні цінності, норми, традиції, способи поведінки в соціумі, враження, яке вони справляють на інших, і зовнішні ознаки. Розвиток етнічної ідентичності є динамічним процесом, який відбувається упродовж усього життя людини. Ідентичність є фундаментом/основою, що визначає світогляд людини, впливає на формування картини світу та Я-образу особистості, усвідомлення і розуміння себе та інших, що визначає здорову, гармонійну поведінку особистості в суспільстві.

Викладене вище підтверджує актуальність вивчення ціннісних орієнтацій особистості та виявлення взаємозв'язку між ними й типами етнічної ідентичності.

Метою нашого дослідження було вивчення особливостей ціннісних орієнтацій старшокласників, які мають різні типи етнічної ідентичності. **Завдання** дослідження: 1) вивчити типи етнічної ідентичності старшокласників; 2) встановити статеві відмінності за типами етнічної ідентичності досліджуваних; 3) дослідити ціннісні орієнтації старшокласників; 4) визначити статеві відмінності в ієрархії цінностей досліджуваних; 5) виявити взаємозв'язки між типами етнічної ідентичності та ціннісними орієнтаціями досліджуваних; 6) виокремити переважаючі ціннісні орієнтації відповідно до домінуючих типів етнічної ідентичності.

Методи дослідження

Дослідницьким матеріалом для вивчення особливостей ціннісних орієнтацій старшокласників із різними типами етнічної ідентичності стали емпіричні дані, отримані впродовж 2018-2020 рр. на базі Житомирської ЗОШ № 28 імені гетьмана Івана Виговського. В дослідженні взяв участь 131 учень 9-11 класів (76 дівчат і 55 хлопців віком від 14 до 17 років). Вивчення ціннісних орієнтацій здійснювалося за допомогою методики «Ціннісні орієнтації» (Рокич, 1968). Старшокласникам пропонувалося проранжувати дві групи цінностей: термінальні та інструментальні. Кожна група містить по 18 цінностей.

З метою вивчення переважаючих типів етнічної ідентичності використовувалася методика «Типи етнічної ідентичності» (Солдатова & Рижова, 2008). Досліджуваним пропонувалося визначити свою згоду або незгоду щодо висловлювань з питань національних відносин і національної культури. Автори методики виокремили шість типів етнічної ідентичності, які можуть виявлятися у досліджуваних: етнонігілізм, етнічна індиферентність, норма (позитивна етнічна ідентичність), етноегоїзм, етноізоляціонізм і національний фанатизм. По кожному твердженню досліджуваний максимально міг

отримати 4 бали. Статистична обробка всіх даних здійснювалася за допомогою методів порівняльного аналізу середніх показників, t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок і лінійного взаємозв'язку за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона.

Результати та дискусії

На першому етапі дослідження вивчалися типи етнічної ідентичності старшокласників за допомогою методики «Типи етнічної ідентичності» (див. табл. 1).

Таблиця 1

Типи етнічної ідентичності сучасних школярів

Вибірка	Типи етнічної ідентичності											
	Етнонігілізм		Етнічна індифірентність		Позитивна етнічна ідентичність (норма)		Етноегоїзм		Етноізоляціо-нізм		Національний фанатизм	
	%	Σ	%	Σ.	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ
Разом	10,7	5,9	59,5	11,1	96,2	15,7	6,9	5,6	3,8	5,2	15,3	7,7
Хлопці	4,6	6	24,4	11	41,2	15,5	2,3	5,6	2,3	5,2	7,6	8,2
Дівчата	6,1	5,9	35	11,2	55	15,9	4.6	5,6	1,5	5,2	7,6	7,4

З табл. 1 помітно, що в українських старшокласників переважаючим типом етнічної ідентичності є етнічна норма (15,7). Одержані результати свідчать про їхню позитивну етнічну ідентичність, яка виявляється у поєднанні позитивного ставлення до свого народу з позитивним ставленням до інших народів. Установлено, що в поліетнічному суспільстві позитивна етнічна ідентичність має характер норми і властива переважній більшості, вона задає такий оптимальний баланс толерантності у ставленні до своєї та інших етнічних груп, що дозволяє розглядати її, з одного боку, як умову самостійності й стабільного існування етнічної групи, з іншого – як умову мирної міжкультурної взаємодії в поліетнічному світі (Солдатова & Рижова, 2008). Також достатньо високі показники має етнічна індиферентність (11,1), що свідчить про наявність у досліджуваних розмитої етнічної ідентичності, яка виявляється у невизначеності етнічної належності, неактуальності етнічності. Такі типи етнічної ідентичності, як національний фанатизм (7,7), етнонігілізм (5,9), етноегоїзм (5,6), етноізоляціонізм (5,2) мають низькі показники. Виявлено достовірні статистичні відмінності між показниками типів етнічної ідентичності досліджуваних, що передбачено валідністю методики. Така чітка диференціація типів етнічної ідентичності старшокласників може засвідчувати, що в особистості юнацького віку має сформуватися етнічна ідентичність (Noels, 2014).

Констатовано відсутність статистично значущих статевих відмінностей у досліджуваних щодо прояву типів етнічної ідентичності. Як для дівчат, так і для хлопців характерними є норма та етнічна індиферентність. Отримані дані, дають підстави стверджувати, що етнічна ідентичність за своїм характером є соціальним продуктом, а не біологічним, як зазначено С. Пілішек (Пілішек, 2019).

Встановлено, що 96,2% досліджуваних мають позитивну етнічну ідентичність, яка характеризується поєднанням позитивного ставлення як до своєї етнічної групи, так і до інших. Для 59,5% притаманна етнічна індиферентність, що свідчить про розмитість етнічної ідентичності та виявляється у невизначеності етнічної належності чи її неактуальності для особи. 15,3% мають національний фанатизм, що полягає у готовності йти на будь-які дії заради так чи інакше зрозумілих етнічних інтересів, аж до етнічних «чисток», відмови іншим народам у праві користування ресурсами і соціальними привілеями, визнання пріоритету етнічних прав народу над правами людини, виправдання будь-яких жертв у боротьбі за благополуччя свого народу. Для 10,7% досліджуваних характерний етнонігілізм, який виявляється у відході від власної етнічної групи і пошуку стійких соціально-психологічних ніш не за етнічним критерієм. 6,9% старшокласників притаманний етноегоїзм, що може виявлятися роздратуванням у процесі спілкування з представниками інших етнічних груп чи визнанням права вирішувати проблеми за рахунок «інших». 3,8% властивий етноізоляціонізм, що характеризується переконаністю в перевазі свого народу, визнання необхідності «очищення» національної культури, негативне ставлення до міжетнічних шлюбів, ксенофобія.

Досліджуваним із переважаючою позитивною етнічною ідентичністю (норма) властиві й інші типи етнічної ідентичності (етнічна індиферентність (60 %), національний фанатизм (13,5%), етнонігілізм (10,3%), етноегоїзм (6,3%), етноізоляціонізм (3,9%)).

Отже, результати дослідження типів етнічної ідентичності засвідчують, що сучасні українські старшокласники мають такі типи етнічної ідентичності, для яких характерним є поєднання позитивного ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів, а також прояви розмитої етнічної ідентичності, що виявляється у невизначеності етнічної належності, неактуальності етнічності. Схожі результати було отримано іншими дослідницями, що також підтвердили наявність у юнаків таких переважаючих типів етнічної ідентичності, як «позитивна етнічна ідентичність» та «етнічна індиферентність» (Наумова &Терешина, 2020)

На другому етапі дослідження вивчалися ціннісні орієнтації старшокласників. Одержані результати щодо ієрархії термінальних цінностей подано на рис. 1.

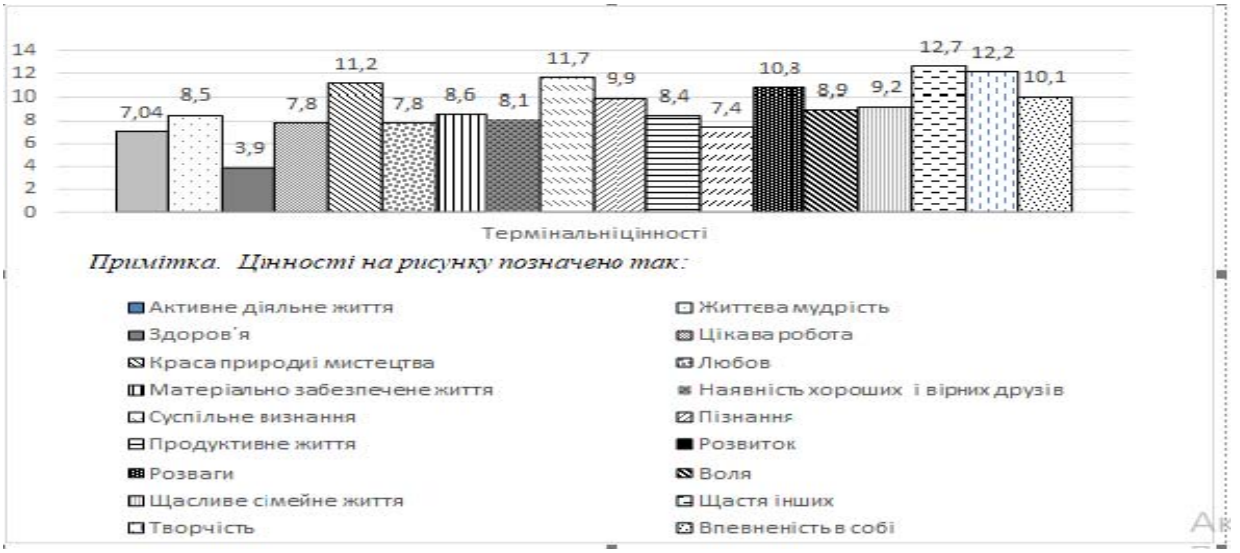

Рис. 1. Ієрархія термінальних цінностей сучасних старшокласників (дані у %)

Як видно з рис. 1, серед термінальних цінностей найважливішими для старшокласників є «здоров'я» (3,9), «активне діяльне життя» (7,04), «розвиток» (7,4), «любов» (7,8), «цікава робота» (7,84), «наявність хороших і вірних друзів» (8,2), «продуктивне життя» (8,4). Останні місця в ієрархії термінальних цінностей посідають «суспільне визнання» (11,7), «творчість» (12,2), «щастя інших» (12,8). Значних статевих відмінностей в ієрархії термінальних цінностей старшокласників не виявлено. Як для хлопців, так і для дівчат найціннішим є «здоров'я», «активне діяльне життя», «розвиток» та найменш значущими є «творчість» і «щастя інших». Виявлено статистично значущі статеві відмінності за такими категоріями: «щастя інших» (t=2,73; p=0,01), «творчість» (t=2,14; p=0,03), «впевненість у собі» (t=2,03; p=0,04). Як зазначено вище, і «творчість», і «щастя інших» для досліджуваних кожної статі є найменш значущими цінностями.

Ієрархію інструментальних цінностей старшокласників подано на рис. 2.

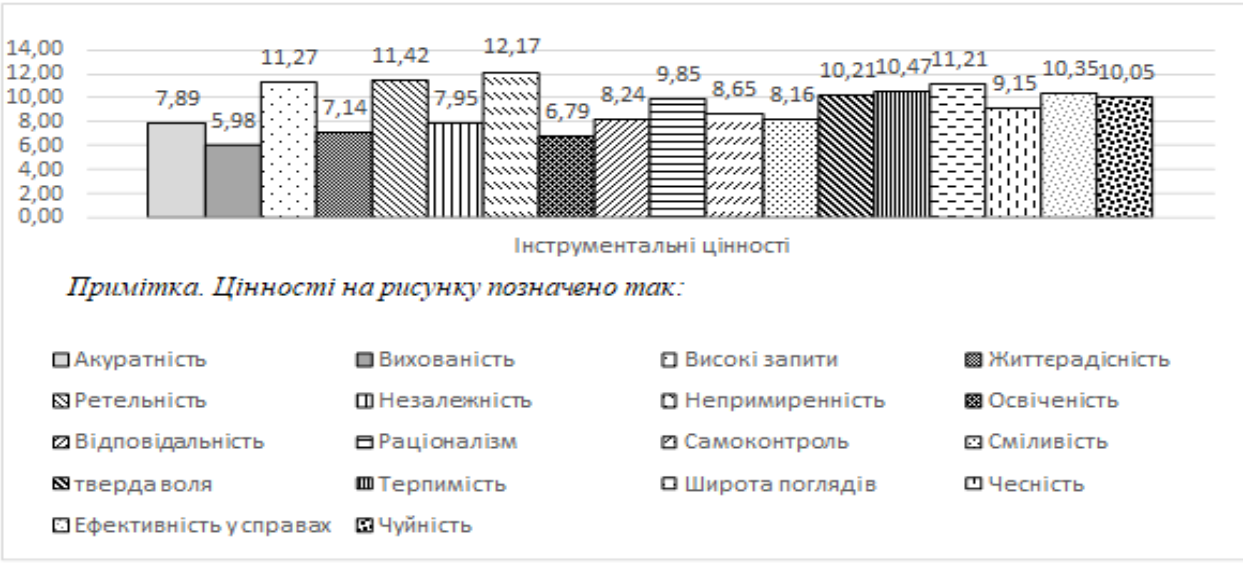

Рис. 2. Ієрархія інструментальних цінностей сучасних старшокласників (дані у %)

Як видно з рис. 2, серед інструментальних цінностей найважливішими для старшокласників є «вихованість» (5,98), «освіченість» (6,8), «життєрадісність» (7,1), «акуратність» (7,9), «незалежність» (7,95), «відповідальність» (8,2), «сміливість» (8,2), «самоконтроль» (8,6). Останні місця в ієрархії інструментальних цінностей займають «високі запити» (11,3), «ретельність» (11,4), «непримиренність до недоліків» (12,2). Значних статевих відмінностей в ієрархічній структурі інструментальних цінностей старшокласників не виявлено. Для хлопців і дівчат найважливішими є «вихованість», «освіченість», «життєрадісність», найменш значущими є «непримиренність до недоліків».

Виявлено достовірні статистичні відмінності в структурних компонентах ієрархії інструментальних цінностей за їх вагомістю для хлопців і дівчат. До них належать «освіченість» (t=-2; p=0,05), «раціоналізм» (t=-2,03; p=0,04), «терпимість» (t=3,03; p=0). «Освіченість» і «раціоналізм» займає вище місце за рейтингом у хлопців, а «терпимість» – у дівчат. Інструментальні цінності визначаються, як засоби для досягнення звичайних цілей. Такими цінностями, зазвичай, виступають особистісні риси, що допомагають людині в житті. Результати нашого дослідження підтверджують загальноприйняті гендерні стереотипи про те, що хлопці більше раціональні та практичні, а дівчата – ніжні, терпимі.

Третій етап дослідження передбачав аналіз особливостей прояву термінальних та інструментальних цінностей у досліджуваних із різним типом етнічної ідентичності (табл. 2).

Таблиця 2

Особливості ціннісних орієнтацій старшокласників з різним домінуючим типом етнічної ідентичності

№	Тип етнічної ідентичності	Цінності, що займають найвищі позиції в ієрархії		Цінності, що займають найнижчу позицію в ієрархії	
		Термінальні	**Інструментальні**	**Термінальні**	**Інструментальні**
1	Етнонігілізм	Впевненість Розвиток Продуктивне життя	Вихованість Ретельність Самоконтроль	Щастя інших	Непримиренність
2	Етнічна індиферентність	Здоров'я Активне життя Цікава робота	Освіченість Вихованість Життєрадісність	Щастя інших	Непримиренність
3	Позитивна етнічна ідентичність (норма)	Здоров'я Активне життя Розвиток	Вихованість Освіченість Життєрадісність	Щастя інших	Непримиренність
4	Етноегоїзм	Здоров'я Життєва мудрість Любов	Освіченість Незалежність Чесність	Творчість	Ефективність у справах
5	Етноізоляціонізм	Здоров'я Наявність друзів Життєва мудрість	Освіченість Вихованість Незалежність	Творчість	Тверда воля
6	Національний фанатизм	Здоров'я Активне життя Матеріально забезпечене життя	Освіченість Вихованість Акуратність	Творчість	Ефективність у справах

Як видно з табл. 2, для досліджуваних, у яких виявляються усі типи етнічної ідентичності, окрім «етнонігілізму», притаманна така термінальна цінність, як «здоров'я». «Вихованість» займає високу позицію в ієрархії інструментальних цінностей у старшокласників із усіма типами етнічної ідентичності, окрім «етноегоїзму», натомість «освіченість» – в усіх, окрім «етнонігілізму». Помічено умовний розподіл досліджуваних на дві групи за цінностями, які займають найнижчі позиції в ієрархіях термінальних та інструментальних цінностей. Для старшокласників із типами етнічної ідентичності «етнонігілізм», «етнічна індиферентність», «позитивна етнічна ідентичність» найменшу значущість мають цінності «щастя інших» (термінальна) і «непримиренність» (інструментальна), з типами «етноегоїзм», «етноізоляціонізм» й «національний фанатизм» – «творчість» (термінальна), «ефективність у справах» і «тверда воля» (інструментальні).

Констатовано, що для досліджуваних із типом «етнонігілізм» характерні «впевненість» і «продуктивне життя» (термінальні цінності) та «ретельність» і «самоконтроль» (інструментальні). «Цікава робота» – термінальна цінність, яка притаманна старшокласникам із типом «етнічна ідиферентність». Виявлено, що у досліджуваних із типом етнічної ідентичності «етноегоїзм» високу позицію в ієрархії цінностей займають «любов» (термінальна цінність) і «чесність» (інструментальна цінність), із типом «етноізоляцизм» – «наявність друзів» (термінальна цінність). Для старшокласників із високим проявом «національного фанатизму» значне місце в ієрархії термінальних цінностей займає «матеріально забезпечене життя».

Наступний етап дослідження передбачав виявлення взаємозв'язків між типами етнічної ідентичності та ціннісними орієнтаціями досліджуваних.

Виявлено статистично значущий обернений кореляційний взаємозв'язок між «етнічною індиферентністю» і термінальними цінностями «життєва мудрість» (r=-0,26; p=0,002) і «цікава робота» (r = -0,24; p = 0,006), і також прямий кореляційний зв'язок між «етнічною індиферентністю» і термінальними цінностями «воля» (r=0,2; p=0,02) й «щастя інших» (r=0,24; p=0,005). Отримані дані свідчать про те, що чим важливішою для досліджуваних є життєва мудрість і цікава робота, тим вищим є рівень їх усвідомлення власної етнічної ідентичності, й, навпаки, для досліджуваних, яким не важлива цікава робота та життєва мудрість, у них показники етнічної індиферентності будуть вищими. Також можемо припустити, що чим нижчий рівень усвідомлення етнічної ідентичності, тобто є розвинутою байдужість до власного етносу, тим більш вагомими та значущими для них є такі цінності як «воля» та «щастя інших».

Констатовано прямий кореляційний взаємозв'язок між «етнонігілізмом» і термінальною цінністю «впевненість у собі» (r=0,18; p=0,04); «національним фанатизмом» і термінальними цінностями «воля» (r=0,23; p=0,010) та «щасливе сімейне життя» (r=0,23; p=0,008). Помічено прямий кореляційний зв'язок між «етнонігілізмом» та інструментальною цінністю «відповідальність» (r=0,19; p=0,027); обернений зв'язок між «етнічною індиферентністю» та інструментальною цінністю «ретельність» (r=-0,2; p=0,015). Одержані результати засвідчують, що для досліджуваних, які віддаляються від власної етнічної групи і шукають стійкі соціально-психологічні зв'язки не за етнічним критерієм, характерними є такі якості, як «впевненість у собі» та «відповідальність». Також бачимо, що чим вищий прояв бажання й готовності особи йти на будь-які дії заради етнічних інтересів, тим вагомішими для неї такі цінності, як «воля» і «щасливе сімейне життя». Можемо припустити, що чим більше виявляється байдужість до власного етносу, тим більш вагомою для досліджуваних є така цінність, як «ретельність».

Зафіксовано обернений кореляційний зв'язок між «нормою» й інструментальними цінностями «акуратність» (r = -0,19; p = 0,033) та «життєрадісність» (r = -0,19; p = 0,026). Отримані показники свідчать про те, що для осіб із позитивним ставленням до своєї та інших етнічних груп не є вагомими такі життєві цінності, як «акуратність» і «життєрадісність». Виявлено обернений кореляційний зв'язок між «етноегоїзмом» і такими інструментальними цінностями, як «акуратність» (r=-0,18; p=0,036) і «сміливість» (r = -0,22; p = 0,012). Це свідчить про те, що для осіб, яким притаманно сприймати все крізь призму конструкта «мій етнос/народ», відчувати напругу під час розмови з представниками інших етнічних груп, не характерні цінності «акуратність та «сміливість».

Установлено обернений кореляційний зв'язок між «етноізоляціонізмом» і такою інструментальною цінністю, як «сміливість» (r=-0,19; p=0,032); обернений кореляційний зв'язок між «національним фанатизмом» й такою інструментальною цінністю, як «відповідальність» (r= -0,19; p= 0,025). Отож, чим сильнішим у особистості є переконання у перевазі свого народу над іншими, тим меншою є така цінність, як «сміливість». Також можемо спостерігати таку тенденцію: чим сильнішою в старшокласника є готовність на будь-які дії (в більшій мірі нездорові) заради етнічної групи, тим менш значущою є «відповідальність».

Результати статистичного аналізу свідчать про наявність значущих взаємозв'язків між переважаючими типами етнічної ідентичності та термінальними й інструментальними цінностями. Так, виявлено прямі й обернені кореляції між: «етнічною індиферентністю» і термінальними цінностями «життєва мудрість», «цікава робота», «воля», «щастя інших» й інструментальною цінністю «ретельність»; «етнонігілізмом» і термінальною цінністю «впевненість у собі» й інструментальною цінністю «відповідальність»; «національним фанатизмом» і термінальними цінностями «воля» та «щасливе сімейне життя» й інструментальною цінністю «відповідальність». «Позитивна етнічна ідентичність» корелює з інструментальними цінностями «акуратність» і «життєрадісність». «Етноегоїзм» – з інструментальними цінностями «акуратність», «сміливість», а «етноізоляціонізм» – з інструментальною цінністю «сміливість».

Висновки

1. Переважаючими типами етнічної ідентичності у сучасних старшокласників є етнічна норма та етнічна індиферентність, для яких характерним є поєднання позитивного ставлення до власного народу з позитивним ставленням до інших народів, а також прояви розмитої етнічної ідентичності, що виявляється у невизначеності етнічної приналежності, неактуальності етнічності.

2. Констатовано відсутність достовірних статистично значущих статевих відмінностей у досліджуваних. Для більшості дівчат і хлопців домінуючими типами етнічної ідентичності є норма та етнічна індиферентність.

3. Виявлено ієрархічні структури термінальних та інструментальних цінностей старшокласників. Констатовано, що найважливішими термінальними цінностями для досліджуваних є «здоров'я», «активне діяльне життя», «розвиток», «любов», «цікава робота», «наявність гарних і вірних друзів», «продуктивне життя». Останні місця в ієрархії таких цінностей займають «суспільне визнання», «творчість» та «щастя інших». Серед інструментальних цінностей найважливішими для старшокласників є «вихованість», «освіченість», «життєрадісність», «акуратність», «незалежність», «відповідальність», «сміливість», «самоконтроль». Останні місця в ієрархії таких цінностей займають «високі запити», «ретельність», «непримиренність до недоліків».

4. В ієрархії термінальних цінностей старшокласників значних статевих відмінностей не помічено. Для хлопців і дівчат найбільш важливими є «здоров'я», «активне діяльне життя» і «розвиток», найменш – «творчість» й «щастя інших». Така ж тенденція виявляється і в структурі інструментальних цінностей. Як для хлопців, так і для дівчат найбільш значущими є «вихованість», «освіченість» і «життєрадісність», найменш – «непримиренність до недоліків».

5. Встановлено кореляційні взаємозв'язки між типами етнічної ідентичності та ціннісними орієнтаціями досліджуваних. Це дає підстави стверджувати, що цінності визначають спрямованість особистості, способи та стратегії її поведінки, як представника етнічної групи, що, в свою чергу, впливає на формування типу етнічної ідентичності особистості. Відповідно, сформована етнічна ідентичність особистості визначає цінності, які скеровують її життєдіяльність.

6. Констатовано, що для «етнонігілістів» найбільш вагомими є «впевненість», «продуктивне життя» (термінальні цінності) та «ретельність» і «самоконтроль» (інструментальні). З домінуванням «етнічної ідиферентності» зростає значущість «цікавої роботи» (термінальна). Виявлено, що для «етноегоїстів» найбільш вагомими є «любов» (термінальна) і «чесність» (інструментальна), а для «етноізоляцистів» – «наявність друзів» (термінальна). Констатовано, що з домінуванням «національного фанатизму» зростає значущість «матеріально забезпеченого життя» (термінальна). А для «норми» найбільш вагомими є «здоров'я», «активне життя» (термінальні) й «вихованість», «освіченість» (інструментальні).

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у виявленні вікових особливостей ціннісних орієнтацій у осіб з різними переважаючими типами етнічної ідентичності.

Література

1. Бичко, О.В. (2004). *Психологічні особливості етнічної ідентичності студентської молоді Східного та Південного регіонів України*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.
2. Бойко, С.М. (2002). Базові цінності українського народу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство*, *6*, 17-24.
3. Данилюк, І.В., & Предко, В.В. (2019). Психологічні особливості вияву етнонаціональних установок у взаємозв'язку з ціннісними орієнтаціями та етнічною ідентичністю українців. *Теорія і практика сучасної психології, 2*(1), 42-49.
4. Журавльова, Л.П., & Мужанова, Н.В. (2018). Особливості ціннісно-смислової сфери осіб, які належать до неформальних субкультур. *Український психологічний журнал, 10,* 79-92.
5. Журавльова, Л.П., & Мужанова, Н.В. (2019). Динаміка ціннісно-смислової сфери учасників субкультур. *Психологія: реальність і перспективи, 12*, 66-71.
6. Журавльова, Л.П., & Шмиглюк, О.Г. (2020). Етнічна ідентичність та особистісне зростання. Л.П. Журавльова (Ред.). *Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства* (Монографія). Житомир : Вид. О. О. Євенок, 7-34.
7. Кислинська, Д.М. (2016). Особливості структури індивідуальних життєвих цінностей майбутніх правоохоронців у різних сферах життя. *Наука і освіта, 7*, 15-20. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-7-5
8. Котлова, Л.О. (2015). Ціннісні орієнтації особистості в умовах суспільних трансформацій. *Освіта регіону: Політологія. Психологія. Комунікації, 1*(38), 36-42.
9. Майстренко, Т.М. (2016). Особистісні цінності у регуляції навчальної діяльності студентів. *Наука і освіта*, *5*, 218-222. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-5-35
10. Місенг, Д. (2018). Ціннісні орієнтації сучасного українського юнацтва. *Психологічні виміри культури, економіки, управління: Науковий журнал,11,* 198-205.
11. Мейжис, І.А. (2018). Цінності і соціальна еволюція суспільств. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Соціологія*, *84*(71), 18-28.
12. Михальчук, Ю.О. (2005). *Психолого-педагогічні умови гармонізації етнічної самосвідомості старшокласників*. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.

13. Наумова, Ю.А. (2020) Особенность взаимосвязи типов этнической идентичности, личностных черт и ценностных ориентаций студентов в образовательном процессе. *Мир науки, культуры, образования, 1*(80), 33-35.
14. Рибак, О. (2019). Емпіричне дослідження взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та етнічної ідентичності студентської молоді. *Проблеми сучасної психології, 44,* 278-297.
15. Романюк, Л.В. (2009). Цінності в структурі особистості. *Проблеми сучасної психології, 4,* 340-353.
16. Романюк, Л.В., Деспоташвілі, М.Н., & Коробейніков, Г.В. (2017). Феноменологічно-синергетична методологія конструювання умов становлення цінностей особистості студента-спортсмена. *Наука і освіта, 7,* 5-10.
17. Солдатова, Г.У. (1998). *Психология межэтнической напряженности*. Москва: Смысл.
18. Пілішек, С. (2019). Текст як віддзеркалення множинної етнічної ідентичності (на матеріалі автобіографій Н. Мандели та П. Абрагамса). *Психолінгвістика, 25*(2), 250-272. https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-250-272
19. Rokeach, M. (1968). *Beliefs, Values, Attitudes. A theory of Organization and Change.* The Jossey-Bass behavioral science series.
20. Noels, K.A. (2014). Language variation and ethnic identity: A social psychological perspective. *Language and Communication, 35,* 88-96. https://doi.org/10.1016/j.langcom.2013.12.001

References

1. Bychko, O.V. (2004) Psykholohichni osoblyvosti etnichnoii identychnosti studentskoi molodi Skhidnoho ta Pivdennoho rehioniv Ukrainy [Psychological peculiarities of student youth of Ukrainian Eastern and Southern regions]. *Extended abstract of Candidate's thesis.* Kyiv [in Ukrainian].
2. Boiko, S.M. (2002). Bazovi tsinnosti ukrainskoho narodu [Basic values of Ukrainian people]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia : Ukrainoznavstvo – Bulletin Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series : Ukrainian Studies*, *6,* 17-24 [in Ukrainian].
3. Danyliuk, I.V., & Predko, V.V. (2019). Psykholohichni osoblyvosti vyiavu etnonatsionalnykh ustanovok u vzaiemozviazku z tsinnisnymy oriientatsiiamy ta etnichnoiu identychnisti ukraintsiv [Psychological peculiarities of ethnic and national mentality in relation to values-based orientations and ukrainian ethnic identity]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii – Theory and practice of modern psychology, 2*(1), 42-49 [in Ukrainian].
4. Zhuravlova, L.P., & Muzhanova, N.V. (2018). Osoblyvosti tsinnisno-smyslovoi sfery osib, yaki nalezhat do neformalnykh subkultur [Peculiarities of values senses sphere of informal subcultures people]. *Ukrainskyi psykholohichnyi zhurnal – Ukrainian Psychological Journal, 10,* 79-92 [in Ukrainian].
5. Zhuravlova, L.P., & Muzhanova, N.V. (2019). Dynamika tsinnisno-smyslovoi sfery uchasnykiv subkultur [Dynamic of values and senses sphere of subcultures participants]. *Psykholohiia: realnist i perspektyvy – Psychology: Realty & Prospects, 12,* 66-71 [in Ukrainian].
6. Zhuravlova, L.P., & Shmyhliuk, O.H. (2020). Etnichna identychnist ta osobystisne zrostannia [Ethnic identity and personality development]. In L.P. Zhuravlova (Ed), *Osobystisne zrostannia v umovakh transformatsii suchasnoho suspilstva: monohrafiia – Personal growth in the conditions of transformation of modern society: a monograph* (p. 7-34). Zhytomyr : Vyd. O.O. Yevenok [in Ukrainian].
7. Kyslynska, D.M. (2016). Osoblyvosti struktury indyvidualnykh zhyttievykh tsinnostei maibutnikh pravookhorontsiv u riznykh sferakh zhyttia [Peculiarities of future officials individual values in different domains]. *Nauka i osvita – Science and education, 7,* 15-20. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-7-5 [in Ukrainian].

8. Kotlova, L.O. (2015). Tsinnisni oriientatsii osobystosti v umovakh suspilnykh transformatsii [Value orientations of the individual in the conditions of social transformations]. *Osvita rehionu: Politolohiia. Psykholohiia. Komunikatsii – Education of the region: Political Science. Psychology. Communications*, *1*(38), 36-42. [in Ukrainian].
9. Maistrenko, T.M. (2016). Osobystisni tsinnosti u rehuliatsii navchalnoi diialnosti studentiv [Personality values in the control of educaltional process]. *Nauka i osvita – Science and education, 5,* 218-222. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-5-35 [in Ukrainian].
10. Misenh, D. (2018). Tsinnisni oriientatsii suchanoho ukrainskoho yunatstva [Values-based orientations of the ukrainian youth]. *Psykholohichni vymiry kultury, ekonomiky, upravlinnia: Naukovyi zhurnal – Psychological dimensions of culture, economy, management: Scientific journal, 11,* 198-205 [in Ukrainian].
11. Meizhys, I.A. (2008). Tsinnosti i sotsialna evoliutsiia suspilstv [Values and social society evolution]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Seriia : Sotsiolohiia – Scientific papers of the Black Sea State University named after Petro Mohyla. Series: Sociology, 84*(71), 18-28 [in Ukrainian].
12. Mykhalchuk, Yu.O. (2005). Psykholoho-pedahohichni umovy harmonizatsii etnichnoi samosvidomosti starshoklasnykiv [Psychological and pedagogical conditions of ethnic identity self-consciousness of high school students]. *Extended abstract of Candidate's thesis.* Kyiv [in Ukrainian].
13. Naumova, Yu.A. (2020). Osobennost vzaymosviazy typov etnicheskoi identichnosti, lychnostnykh chert y tsennostnykh oryentatsyi studentov v obrazovatelnom protsesse [Peculiarities of ethnic identity types and personality traits interconnection in values orientations of high school students in the educational process]. *Myr nauky, kulturы, obrazovanyia – World of science, culture, education, 1*(80), 33-35 [in Russian].
14. Rybak, O. (2019). Empirychne doslidzhennia vzaiemozviazku tsinnisnykh oriientatsii ta etnichnoi identychnosti studentskoi molodi [Empirical study of values orientations and ethnic identity interconnection of students]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology, 44,* 278-297 [in Ukrainian].
15. Romaniuk, L.V. (2009). Tsinnosti v strukturi osobystosti [Values in the structure of the personality]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology, 4,* 340-353 [in Ukrainian].
16. Romaniuk, L.V., Despotashvili, M.N., & Korobeinikov, H.V. (2017). Fenomenolohichno-synerhetychna metodolohiia konstruiuvannia umov stanovlennia tsinnostei osobystosti studenta-sportsmena [Phenological and synergetic methodology in conditions construction of student-sportsman personality]. *Nauka i osvita – Science and Education, 7,* 5-10 [in Ukrainian].
17. Soldatova, H.U. (1998). *Psykholohyia mezhetnicheskoi napriazhennosti [Psychology of ethnic tension]*. Moskva : Smysl [in Russian].
18. Pilishek, S. (2019). Tekst yak viddzerkalennia mnozhynnoi etnichnoi identychnosti (na materiali avtobiohrafii N. Mandely ta P. Abrahamsa) [Text as a reflection of diversified ethnic identity (on the basis of N. Mandela's and P. Abraham's autobiography. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics,25*(2), 250-272. https://doi.org/10.31470/2309-1797-2019-25-2-250-272 [in Ukrainian].
19. Rokeach, M. (1968). *Beliefs, Values, Attitudes. A theory of Organization and Change.* The Jossey-Bass behavioral science series.
20. Noels, K.A. (2014). Language variation and ethnic identity: A social psychological perspective. *Language and Communication*, *35,* 88-96. https://doi.org/10.1016/j.langcom.2013.12.001

VALUES-BASED ORIENTATIONS OF MODERN HIGH SCHOOL STUDENTS WITH A DIFFERENT TYPE OF ETHNIC IDENTITY

Oksana Shmygliuk
Lecturer of the Department of the Developmental Psychology and Counseling
Zhytomyr Ivan Franko State Univeristy
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine, 10008
shmyglyuk.oksana@gmail.com, http://orcid.org/0000-0002-3334-8033

Abstract

The article deals with the study of modern high school students' values-based orientations with a different type of ethnic identity. Values are significant in the ethnic identity structure, as they are one of the components of a social and personal worldview. The methods of "Ethnic identity types'" and "Values-based orientations" are used. It is stated that such types of ethnic identity as ethnic norm and ethnic indifference predominate over high school students. It is identified that there are no statistically significant gender differences in indices of ethnic identity types. In the hierarchy of high school students' terminal values the most important values are "health", "active working life" and "development"; the least important – "public recognition", "creativity" and "other people's happiness". In the hierarchy of instrumental values, the most important for high school students are "well-mannered", "education" and "vivacity"; the least important – "high demands", "diligence" and "intransigence to flaws". It is stated that there are correlational interconnections between ethnic identity types and values-based orientations of respondents. It is noted that "health" value prevails for all ethnic identity types except "ethnonihilism". It is stated that predominant values for "ethnonihilists" are "confidence" and "productive life" (terminal) and "precision" and "self-control" (instrumental). "An interesting job" is a terminal value which is the most important for respondents mainly with "ethnic indifference". It is specified that for "ethnoegoist" the highest position in the values hierarchy belongs to the category of "love" (terminal) and "honesty" (instrumental) and "having friends" (terminal) prevails for representatives of "ethnoisolationism". "Financially established life" plays a significant role in the terminal values system for high school students' who have a great demonstration of bigotry. Therefore, there are specific differences in the values sphere of high school students with different dominant ethnic identity types.

Keywords: ethnic identity, ethnic identity type, values, terminal values, instrumental values, values-based orientations.

Подано 01.05.2020
Рекомендовано до друку 11.06.2020